

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 272, rok 2018, s. 254–271

**Bogusław Luchter, Marcin Semczuk, Piotr Serafin,
Piotr Węgrzynowicz, Bernadetta Zawilińska**

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Gospodarki i Administracji
Publicznej, Katedra Gospodarki Regionalnej, Zakład Geografii Ekonomicznej,
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, luchterb@uek.krakow.pl, semczukm@uek.krakow.
pl, serafinp@uek.krakow.pl, wegrzynp@uek.krakow.pl, zawilinb@uek.krakow.pl

**MIESZKAŃCY MIASTA WOBEC DZIELNIC
SAMORZĄDOWYCH – PRZYKŁAD DZIELNIC
VIII DĘBNIKI I X SWOSZOWICE W KRAKOWIE**

Abstract: Residents of the city towards self-governing districts – an example of districts VIII Dębnyki and X Swoszowice in Cracow. The Cracow districts have the status of auxiliary self-governing units within this city and, generally should be communities of residents living in particular parts of the city, close to them, in which they implement their daily practices. In their article, the authors, by examining the sense of belonging to the district, undertook to identify its perception by residents and relations between the residents and their auxiliary units, on the example of two such districts this of VIII Dębnyki and X Swoszowice. Attitudes of their residents towards self-governing districts were identified on the basis of 1141 questionnaires, obtaining during surveys conducted in 2017. The authors have found relatively weak relations of residents with their auxiliary units, as evidenced by small involvement in initiatives taken for the benefit of this districts. The analysis, however, showed also considerable differences in the detailed assessment of the attitudes of residents at the level of their division according to their age groups, period of the residence, as well as to the type of housing a single-family, multi-family or mixed ones.

Keyword: Cracow, municipal government, city districts, city residents, social geography

JEL codes: G10, R30, R58

Wprowadzenie

Przestrzeń w miastach jest strukturalizowana i zorganizowana w sposób nieprzypadkowy. Jedną z jej istotnych cech są interakcje społeczne o różnych funkcjach, powstających na skutek społecznego wytwarzania przestrzeni, dzięki działalności człowieka w strukturach społecznie i historycznie ukształtowanych. Przywiązanie mieszkańców do ich terytorium należy rozpatrywać w skali lokalnej, ze względu na silne poczucie tożsamości mieszkańców z zamieszkiwaną przestrzenią [Barber 2014: 19], rozumianej jako wyraz społecznej, politycznej lub kulturowej przynależności [Castells 2009: 27]. W zależności od przyjętego odniesienia (miasto, dzielnica, ulica) jest ono bowiem determinowane przez inne czynniki.

Znaczenie pamięci społecznej w kształtowaniu przywiązania do miasta jako całości opisano m.in. na przykładach Wrocławia i Szczecina [Kubicki 2016: 299]. Stwierdzono, że tożsamość kolektywna oparta jest na *genius loci*, czyli niepowtarzalnej atmosferze i charakterze danego miejsca [Lewicka 2012: 61]. Klimat ten budują nie tylko charakterystyczne dla danego miasta cechy (np. miasto robotnicze, portowe), lecz także przestrzenie publiczne i budowle mające obiektywną wartość symboliczną, z którą mieszkańcy identyfikują się [Królikowski 2011: 5–11]. Na poziomie miejskim następuje wymiana idei i wspólne działanie ludzi pochodzących z różnych jego rejonów i reprezentujących różne profesje. Łączenie ludzi we wspólnoty zainteresowań jest jednym z najważniejszych czynników budujących postawę utożsamiania się z miastem [Jacobs 2014: 132–133]. Aktorami wytwarzającymi miejską przestrzeń społeczną są pojedyncze jednostki i ich grupy. Można je określić jako działające jednostki, ukształtowane przez proces socjalizacji i wychowania, pełniące rozmaite funkcje i zajmujące określone miejsce w hierarchiach społecznych [Karwińska 2008: 21–22].

Ciekawym odniesieniem w badaniu przywiązania mieszkańców do terytorium są dzielnice. Są to bowiem przyswojone przez mieszkańców obszary miasta, w których realizują oni swe codzienne praktyki, oraz jednostki, w obrębie których znaczna część mieszkańców zna się nawzajem choćby z widzenia [Jałowiecki 1980: 10–12]. Badając poczucie przynależności do dzielnicy, należy zidentyfikować sposoby jej postrzegania, uczucia i relacje, które wiążą się z danym miejscem [Gądecki 2012: 246], a także rozpoznać elementy budujące wśród mieszkańców poczucie wspólnoty, takie jak: przynależność, wzajemne oddziaływanie, zaspokajanie potrzeb oraz emocjonalna łączność z miejscem [Kim, Kaplan 2004: 314–340].

W zależności od powierzchni oraz struktury funkcjonalno-przestrzennej dzielnicy znaczenie poszczególnych czynników maleje. Z tego powodu kolektywne poczucie tożsamości dzielnicowej powinno zostać zbadane

na najniższym szczeblu, jakim jest pojedyncza ulica, rejon lub sąsiedztwo. Poziom społecznej identyfikacji z miejscem jest tam skorelowany z takimi czynnikami, jak: typ zabudowy (otwarta/grodzona, jednorodzinna/wielorodzinna), bezpieczeństwo w przestrzeni, lokalna działalność usługowa oraz dostępność do miejsc rekreacji. Dobrze funkcjonujące obszary sąsiedzkie budują poczucie przynależności lokalnej i determinują działalność całych dzielnic [Jacobs 2014: 143].

Analizując funkcjonowanie dzielnic pełniących funkcje jednostek pomocniczych w dużych miastach, zauważamy, że w warunkach polskich ich kompetencje są obecnie bardzo ograniczone. Skutkuje to, niestety, niewielkim znaczeniem tych jednostek dla życia ich mieszkańców [Swianiewicz i in. 2013: 213], czego dobrym przykładem jest niska frekwencja w wyborach do rad dzielnic¹. Znikome znaczenie jednostek pomocniczych wynika także w dużej mierze z ich słabości finansowej [Matczak, Kotnarowski 2012: 215–219], a zatem braku możliwości decydowania o ważnych zadaniach z punktu widzenia mieszkańców. Rola rady dzielnicy sprowadza się do opiniowania w imieniu mieszkańców projektów miejskich, lobbowania na rzecz inwestycji miejskich dla dzielnicy i osiedli, a także kontestowania postępowania władz miejskich – przy ograniczonej skuteczności oddziaływania na nie.

Aby uchwycić poziom społecznej identyfikacji z miejscem zamieszkania, w niniejszym artykule autorzy przyjęli za cel identyfikację postaw mieszkańców wobec dzielnic samorządowych oraz czynników wpływających na ich zróżnicowanie. Jako obszar badań przyjęto dwie dzielnice samorządowe w południowo-zachodniej części Krakowa: VIII Dębniki i X Swoszowice. Rozpoznano uwarunkowania historyczne i przestrzenne tych dzielnic oraz przeprowadzono badania ankietowe wśród ich mieszkańców celem określenia ich stosunku do dzielnic. Poza podziałem ankietowanych według wieku i wykształcenia, dla poznania różnic postaw mieszkańców względem ich dzielnic wzięto również pod uwagę okres (staż) zamieszkiwania w nich i rodzaj zameldowania, a także odmienne typy zabudowy mieszkaniowej – jednorodzinnej, wielorodzinnej i mieszanej.

¹ Frekwencja w wyborach 2 grudnia 2018 r. do Rad Dzielnic miasta Krakowa wyniosła od 9,39% uprawnionych do głosowania w dzielnicy XII Bieżanów-Prokocim, do 18,38% w dzielnicy X Swoszowice.

1. Społeczne i przestrzenne kryteria wydzielenia krakowskich dzielnic samorządowych

Podziału polskich miast na dzielnice samorządowe dokonano na podstawie ustawy o samorządzie terytorialnym [Ustawa z dnia 8 marca 1990]. Te jednostki pomocnicze, ułatwiające urzędowi gminnym zarządzanie terenem, w stosunku do którego powierzono im pieczę, mają w chwili obecnej głównie funkcję opiniodawczą, gdyż nie otrzymały one osobowości prawnej (w przeciwieństwie do dawnych dzielnic administracyjnych) ani nie tworzą własnych budżetów, prowadząc samodzielną gospodarkę finansową w ramach budżetu gminy. Ogólnie rzecz biorąc, dzielnice te decydują o tym, co lokalne, natomiast gmina – o tym, co ogólnomiejskie i zewnętrzne [Trafas 1993: 8–9].

Wśród kryteriów delimitacji jednostek pomocniczych, którymi w Krakowie są dzielnice samorządowe, wymienić można m.in. [Purchla 2016: 27–28; Purchla 2017: 27]:

- aktualne obwody spisowe;
- obwody szkolne (mające istotne znaczenie w utrwalaniu się więzi społecznych poprzez szkołę);
- funkcjonowanie komitetów osiedlowych (szczególnie ważne na obszarach peryferyjnych, z uwagi na identyfikację społeczną z dawnymi obszarami wiejskimi lub osiedlami podmiejskimi);
- zasięg parafii (istotny ze względu na więzi społeczne powstałe dzięki przynależności do wspólnoty parafialnej);
- przebieg granic byłych dzielnic katastralnych, zwłaszcza na terenach, gdzie nie zostały one przekreślone wprowadzeniem nowych elementów, zapewniających inną jakość spójności terenów, lub powstaniem nowych barier (arterii drogowych, linii kolejowych), naturalnych barier (w tym cieków wodnych), względnie przewidywanych w planach barier technicznych. Po 2003 r. dotyczyło to: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz – jedyne dokumenty planistyczne posiadających obecnie moc prawną – tj. miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego [Ustawa z 27 marca 2003].

Dnia 27 marca 1991 r. w Krakowie wyodrębniono 18 takich jednostek pomocniczych, odznaczających się stosunkowo niewielką rozpiętością, zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności [Uchwała nr 143...]. Powstały one w wyniku agregacji 141 jednostek urbanistycznych, z poszanowaniem ich historycznych granic [Purchla 2017: 28]. Kraków należy do miast, w których przyjęto podział na dzielnice samorządowe, podobnie jak m.in. Częstochowa, Gdańsk i Warszawa. W wielu jednak przypadkach jednostkami pomocniczymi gmin miejskich stały się osiedla, np. w Białymstoku, Bydgoszczy, Kaliszu,

Łodzi, Płocku, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Tarnowie i Wrocławiu [Czapiewski, Nowakowski 2016: 33–52].

Kraków jest zaś jednym z nielicznych miast w Polsce, w których początkowy podział na jednostki pomocnicze przetrwał niemal niezmieniony [Wróbel 2007: 158; Swaniewicz i in. 2013: 57]. Nieprzerwanie od 1991 r. jest ich 18, pomimo pewnych korekt ich granic (ostatnio w 2014 r.). Ustanowione jednostki pomocnicze (w tym także dzielnice) działają głównie na rzecz rozwoju samorządności lokalnych, zajmując się m.in. udzielaniem informacji, pomocy organizacyjnej oraz opiniowaniem wniosków mieszkańców i organizacji znajdujących się na terenie dzielnicy. Istnieje stały nacisk oddolny na rady gmin (w tym Radę Miasta Krakowa) odnośnie do powiększenia kompetencji i zakresu działania dzielnic [Kosior 2011: 13].

2. Obszar badań i jego przestrzenne zróżnicowanie

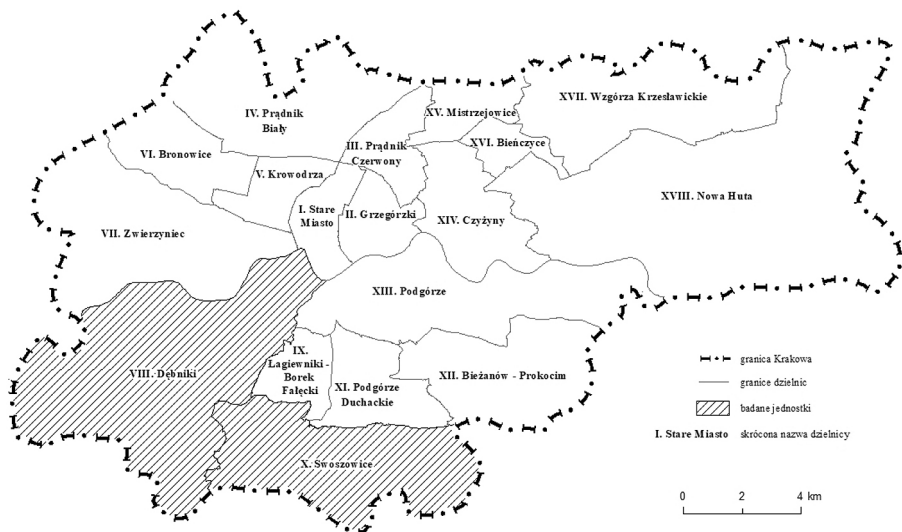
Dzielnica VIII Dębniki i dzielnica X Swoszowice jako jednostki pomocnicze Krakowa zostały utworzone (wraz z pozostałymi 16) 27 marca 1991 r. w miejsce dotychczasowych czterech dzielnic administracyjnych. Położone są one w południowo-zachodniej części Krakowa (ryc. 1). Na ich terenie znajdują się punkty miasta wysunięte najdalej na zachód (Tynec) i na południe (Zbydniowice).

W dzielnicy X Swoszowice, w jednostce katastralnej² Kosocice, na pograniczu z Wieliczką, usytuowany jest najwyższy położony naturalny punkt w Krakowie (368 m n.p.m.). Obydwie te dzielnice zajmują ponad 55% powierzchni dawnej (1954–1991) dzielnicy administracyjnej Podgórze i ponad 1/5 całego miasta.

Na ich terenie zamieszkuje blisko 12% populacji Krakowa (w 1991 r. – niecałe 7%). Oznacza to niemal podwojenie się liczby mieszkańców tych dzielnic samorządowych w ostatnim ćwierćwieczu, przy minimalnym przyroście dla całego miasta w tym okresie³.

² Przez jednostkę katastralną rozumie się miejscowość (wieś, sołectwo, małe miasto) odpowiadającą dawnym gminom katastralnym, przyjętym w Austrii, a więc także na okupowanych przez nią ziemiach polskich w połowie XIX w. [Bromek 1966: 9; Sulimski 1976: 79]. W latach 1867–1954 przyłączane do miast (np. do Krakowa wsie i miasta) gminy katastralne stawały się dzielnicami katastralnymi (w 1954 r., a więc tuż przed reformą podziału administracyjnego miasta i kraju, Kraków składał się z 64 takich dzielnic). Dzielnice katastralne i gminy zniesiono w 1954 r., kiedy kataster zarzucono na kilkadziesiąt lat. Były dzielnice katastralne oraz przyłączone do miasta po 1954 r. wsie lub ich części nazwano jednostkami katastralnymi [Bromek 1966: 9; Luchter 2010: 78].

³ W 1991 r. Kraków liczył 747 tys. mieszkańców, a w 2016 r. – 765 tys. [Trafas 1993: 8; Raport...: 26–27; Rocznik Statystyczny... 2017: 109].

Ryc. 1. Dzielnica VIII Dębniki oraz dzielnica X Swoszowice na tle podziału Krakowa na jednostki pomocnicze. Stan na 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Spośród historycznych osiedli wchodzących w skład dzielnicy VIII Dębniki i dzielnicy X Swoszowice najwcześniej przyłączono do Krakowa: Dębniki, niegdyś wieś, później przedmieście, a w latach 1910–1954 (tj. po przyłączeniu do miasta) jako jego XI dzielnicę katastralną (od niej obecna jednostka pomocnicza wzięła swoją nazwę), Zakrzówek (X dzielnica katastralna) oraz Ludwinów (IX dzielnica katastralna). W granicach VIII dzielnicy samorządowej znajdują się też jednostki przestrzenne przyłączone później do Krakowa – tj. w latach 1941 (m.in. Kobierzyn – jako XXV dzielnica katastralna, Skotniki – XXVII, Pychowice – XXVIII, Bodzów – XXIX, Kostrze – XXX dzielnica katastralna) i 1973 (Sidzina i Tyniec).

Znacznie młodsza jest dzielnica X Swoszowice. W jej obrębie znalazły się przyłączone do Krakowa w 1941 r. (jako jedyne w całości) Jugowice II. W skład tej jednostki pomocniczej weszły także części, względnie tylko skrawki jednostek katastralnych (stanowiących w latach 1941–1954 dzielnice katastralne Krakowa), takich jak: Jugowice I (w latach 1941–1954 – XXIV dzielnica katastralna), południowy fragment Borku Fałęckiego (XXV dzielnicy katastralnej), Piasków Wielkich (LI dzielnica katastralna) i Kurdwanowa (LII dzielnica katastralna). Pozostałe wsie, znajdujące się obecnie w granicach dzielnicy X Swoszowice, przyłączono do Krakowa w 1973 r. (Rajsko, Soboniowice, Wróblowice – w całości, Kosocice, Swoszowice i Zbydniowice

w większości, natomiast Lusinę i Libertów – w niewielkich przygranicznych fragmentach⁴). W 1986 r. przyłączono jeszcze kolejną część Zbydniowic. Resztki tej wsi rozparcelowane zostały w tym okresie do sąsiednich jednostek przestrzennych: Ochojna i Wrząsowic (gmina Świątniki Górne).

Z biegiem czasu na terenach dawnych wsi, późniejszych dzielnic katastralnych, a obecnie jednostek katastralnych [Bromek 1966: 9], zaczęły powstawać zespoły domów jednorodzinnych, względnie wielorodzinnych budynków mieszkalnych, stanowiące odrębne jednostki przestrzenne, zwane przez ówczesnych planistów przestrzennych „jednostkami urbanistycznymi” [Sulimski 1976: 80; Ziobrowski 1996: 304–308; Purchla 2016: 30]. Za przykład posłużyć mogą Kliny Borkowskie, które wyodrębniono z południowej części Borku Fałęckiego, położonej na południe od ul. Zawilej.

W następstwie przeobrażeń zaistniałych w ostatnich latach na terenie dzielnic: VIII Dębniki i X Swoszowice można wyróżnić kilka rodzajów zabudowy mieszkaniowej:

- zabudowę jednorodzinną:
 - zagrodową (np. w Bodzowie, Rajsku, Sidzinie, Soboniowicach, Tyńcu, Zbydniowicach),
 - podmiejską zwartą (np. na Ludwinowie w rejonie ulic Tureckiej i Zatorskiej),
 - podmiejską luźną (np. w Kobierzynie w rejonie ulic J. Babińskiego i Kobierzyńskiej),
 - pozostałą (m.in. w byłej dzielnicy katastralnej Dębniki i Opatkowicach),
- zabudowę wielorodzinną:
 - zwartą, czynszową, niekiedy oficynową (można ją zaobserwować głównie na terenie byłej, a funkcjonującej w latach 1910–1954, dzielnicy katastralnej Dębniki),
 - luźną osiedlową (np. os. Robotnicze znajdujące się w byłej XI dzielnicy katastralnej Dębniki, os. Podwawelskie, os. Ruczaj-Zaborze – powstałe głównie na terenie byłej X dzielnicy katastralnej Zakrzówek),
 - komercyjną (w tym osiedla grodzone). Za przykład może służyć zespół osiedli mieszkaniowych, wchodzących w skład kompleksu os. Nowy Ruczaj (np. os. Europejskie, os. Zielony Ruczaj w obrębie dzielnicy VIII Dębniki), czy os. Kliny Zacisze – znajdujące się od 2014 r. w dzielnicy X Swoszowice, a powstałe na gruntach dawnej XXVI dzielnicy katastralnej Kobierzyn.

Poza zabudową mieszkaniową w obydwu dzielnicach występuje także zabudowa usługowa i produkcyjna, szczególnie na terenie Krakowskiego Parku

⁴ W 2018 r. główne centra tych wsi znajdowały się dalej, poza Krakowem, w powiecie krakowskim – gminie Mogilany [por. *Mapa topograficzna Polski...* 1980].

Technologicznego (dzielnica VIII Dębniaki) oraz Zielonej Strefy Przedsiębiorczości Biznes Park Zawiła (pogranicze dzielnic VIII Dębniaki i X Swoszowice).

3. Zarys procedury badawczej i charakterystyka respondentów

W badaniach uwzględniono tereny (najczęściej dawnych jednostek katastralnych lub jednostek urbanistycznych), wchodzące w skład dwóch dzielnic samorządowych: VIII Dębniaki i X Swoszowice, w stosunku do których określono typ przeważającej zabudowy mieszkaniowej. Wyróżniono tam trzy typy obszarów: o przewadze zabudowy jednorodzinnej i wielorodzinnej oraz o zabudowie mieszanej, w przypadku jednostek przestrzennych, dla których nie udało się ustalić wyraźnej przewagi jednego z dwóch wcześniej wymienionych typów. Przykładami dominującej zabudowy jednorodzinnej są w dzielnicy VIII tereny Skotnik, Pychowic, Bodzowa, Kostrza, Olszyn, Sidziny i Tyńca oraz cała dzielnica X, z wyjątkiem Klinów Zacisze (dominacja zabudowy wielorodzinnej) oraz zachodniej części Opatkowic (zabudowa mieszana). Dość łatwo jest też wskazać na obszarze analizowanych jednostek pomocniczych przestrzenie z dominującą zabudową wielorodzinną, czego przykładem jest os. Nowy Ruczaj (w tym m.in. os. Europejskie, Podwawelskie i Ruczaj Zaborze). Do obszarów bez jednoznacznej dominacji któregoś z trzech typów zabudowy zaliczone zostały m.in. tereny dawnych jednostek urbanistycznych: Dębniaki, Dębniaki Zachód i Zakrzówek.

Postawy mieszkańców wobec dzielnic samorządowych rozpoznano za pośrednictwem badań ankietowych, przeprowadzonych w 2017 r. na terenie dzielnic VIII Dębniaki i X Swoszowice. Przy doborze próby badawczej przyjęto metodę kwotową, kierując się przede wszystkim dążeniem do uzyskania struktury respondentów odpowiadającej potencjałowi ludnościowemu poszczególnych dzielnic i wchodzących w ich skład jednostek urbanistycznych. W badaniu wzięło udział 1141 osób (649 kobiet i 492 mężczyzn) w wieku 15 lat i więcej, mieszkających na terenie ww. dzielnic, które zgodziły się wskazać na graficznym załączniku arkusza ankiety miejsce swojego zamieszkania. Strukturę tych respondentów przedstawiono w tabeli 1.

W oparciu o zgromadzone dane podzielono respondentów na trzy grupy: mieszkających na terenach z dominacją zabudowy jednorodzinnej (42,9% osób), z zabudową mieszaną (20,2%) oraz z dominacją zabudowy wielorodzinnej (36,9%). Zaobserwowano wyraźne różnice w strukturach respondentów w tych trzech grupach w zakresie poziomu wykształcenia. Na terenach zabudowy jednorodzinnej znacznie wyższy był odsetek osób z wykształceniem

Tabela 1

Struktura respondentów

Wyróżnienie	Respondenci w %			
	ogółem	w obszarach zabudowy		
		jednorodzinnej	mieszanej	wielorodzinnej
A. wiek				
15–19 lat	5,4	6,1	5,6	4,5
20–24 lat	9,8	6,3	10,0	13,8
25–34 lat	20,9	15,7	24,2	25,4
35–44 lat	20,9	23,7	16,9	19,7
45–64 lat	25,0	28,8	28,6	18,5
65 i więcej lat	18,0	19,4	14,7	18,1
B. wykształcenie				
Niepełne podstawowe	0,2	0,4	0,0	0,0
Podstawowe/ gimnazjalne	5,0	7,8	3,9	2,4
Zasadnicze zawodowe	14,0	20,0	9,2	9,8
Średnie	33,4	35,9	33,2	30,5
Wyższe	47,4	35,9	53,7	57,3
C. status na rynku pracy				
Uczeń	4,1	5,3	4,8	2,4
Student	8,2	4,7	7,8	12,4
Pracujący	57,6	57,8	59,3	56,4
Emeryt/rencista	22,1	23,4	21,2	21,2
Bezrobotny	4,3	4,9	3,0	4,3
Inny	3,7	3,9	3,9	3,3
D. staż zamieszkania w dzielnicy				
Mniej niż 1 rok	4,6	3,1	4,8	6,4
1 rok do 2 lat	8,2	4,9	10,0	11,0
Powyżej 2 do 10 lat	33,0	28,6	31,5	38,8
Powyżej 10 lat	54,2	63,4	53,7	43,8
E. zameldowanie				
Stałe na terenie dzielnicy	80,8	88,1	81,8	71,9
Tymczasowe na tere- nie dzielnicy	3,5	2,7	2,6	5,0
Niezameldowany w dzielnicy	15,7	9,2	15,6	23,1

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

zasadniczym zawodowym niż w pozostałych dwóch typach zabudowy mieszkaniowej, natomiast najniższy był tam udział osób z wykształceniem wyższym. W rejonach zabudowy wielorodzinnej liczni byli studenci. Na obszarach zabudowy jednorodzinnej zanotowano najwyższy odsetek osób mieszkających w tym miejscu od ponad 10 lat oraz respondentów zameldowanych na stałe (aż 38% z nich mieszkało tam od urodzenia). W rejonach zabudowy wielorodzinnej od urodzenia mieszkało zaledwie 8,6% – ankietowane tam osoby najczęściej przeprowadziły się do danej dzielnicy z innych części Krakowa (45,1%) lub spoza miasta (33,3%). Na terenach o zabudowie jednorodzinnej jedynie 14,7% osób rozważało przeprowadzkę – wyższy odsetek takich osób (27,3%) stanowili respondenci z zabudowy wielorodzinnej.

4. Dzielnice samorządowe w świadomości mieszkańców

Spośród zadanych respondentom pytań, jednym z najważniejszych wydaje się to, dotyczące nazwy dzielnicy pomocniczej, w której mieszkali. Co ciekawe, badani mieszkańcy mieli bardzo duże problemy ze wskazaniem jej poprawnej nazwy. W dzielnicy X Swoszowice poprawną nazwę podało 58,3% osób, a w dzielnicy VIII Dębniki jedynie 45,9%. Mieszkańcy, zapewne nieświadomi funkcjonowania obecnych jednostek pomocniczych, nierzadko odwoływali się do dawnych podziałów, najczęściej wymieniając nazwy „Podgórze”⁵ (37,3% respondentów z dzielnicy VIII Dębniki i 24,6% z dzielnicy X Swoszowice). Pozostali podawali nazwy historycznych jednostek osadniczych (dawnych wsi włączanych sukcesywnie w granice Krakowa) lub osiedli. Najlepszą znajomość nazwy pomocniczej dzielnicy wykazały osoby w grupie wiekowej 25–34 lat (53,6% poprawnych odpowiedzi) oraz osoby z wyższym wykształceniem (56,4%), a najgorszy – osoby starsze w wieku 65 lat i więcej (35,1%) i o wykształceniu zasadniczym zawodowym (34%). Wysoki odsetek wskazań „Podgórze” wystąpił głównie w starszych grupach wiekowych (51,2% w wieku 65 lat i więcej) oraz wśród rozmówców od dawna zamieszkałych w obecnym miejscu (40,1%).

Ankietowani zazwyczaj czuli się związani z Krakowem (80,6% odpowiedzi „zdecydowanie tak” i 11,9% „raczej tak”), znacznie rzadziej ze swoją dzielnicą (39,8% odpowiedzi „zdecydowanie tak” i 22,4% „raczej tak” – tab. 2). Przywiązanie do miasta i dzielnicy o wiele częściej deklarowały osoby reprezentujące starsze grupy wieku niż młodsze. Najwyższe odsetki osób, które zdecydowanie nie czuły się związane z Krakowem ani z dzielnicą, wystąpiły

⁵ Dawna dzielnica administracyjna obejmująca południową część Krakowa, funkcjonująca w latach 1954–1991.

Tabela 2

Zróźnicowane według wieku odpowiedzi respondentów na pytanie,
czy czują się związani z Krakowem oraz z dzielnicą

Grupy wiekowe	Odpowiedzi w %				
	zdecydowanie tak	raczej tak	nie mam zdania	raczej nie	zdecydowanie nie
A. związek z Krakowem					
15–19 lat	67,8	22,6	3,2	3,2	3,2
20–24 lat	71,9	15,9	2,6	2,6	7,0
25–34 lat	78,2	13,2	0,8	4,9	2,9
35–44 lat	79,7	13,3	1,2	4,1	1,7
45–64 lat	86,5	8,2	1,4	1,8	2,1
65 i więcej lat	85,4	8,8	1,0	2,8	2,0
Ogółem	80,7	11,9	1,4	3,3	2,7
B. związek z dzielnicą					
15–19 lat	33,9	24,2	11,3	14,5	16,1
20–24 lat	14,0	25,5	11,4	28,9	20,2
25–34 lat	29,7	23,6	8,3	25,2	13,2
35–44 lat	38,0	24,0	10,3	15,7	12,0
45–64 lat	45,6	23,7	8,8	13,1	8,8
65 i więcej lat	61,8	15,2	4,3	11,8	6,9
Ogółem	39,8	22,4	8,6	17,6	11,6

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

w grupie wiekowej 20–24 lat (tab. 2). Brak takiego związku deklarowali najczęściej studenci, z których 9,4% zdecydowanie nie identyfikowało się z Krakowem, a 21,9% nie czuło żadnego związku z dzielnicą.

Około połowy pytanych zadeklarowało, że interesuje się sprawami dzielnicy (15,3% odpowiedzi „zdecydowanie tak” i 37,8% „raczej tak” – tab. 3B). W tym przypadku również odpowiedzi były zróźnicowane według wieku. Najczęściej zainteresowanie sprawami dzielnicy deklarowały osoby w grupie wiekowej 45–64 lat, niski był natomiast poziom zainteresowania wśród ludzi młodych. Sprawami dzielnicy częściej interesowały się osoby długo mieszkające na tym terenie (tab. 3A). Poczucie związku z dzielnicą wykazało statystyczną zależność z poziomem zainteresowania jej sprawami (współczynnik V Cramera osiąga wartość 0,35, $df=20$, $p=0,0000$).

Deklarowane zainteresowanie sprawami dzielnicy nie zawsze szło w parze z aktywnym uczestnictwem w jej życiu. Pytani mieszkańcy zazwyczaj nigdy nie brali udziału w zebraniach Rady Dzielnic (83,3%) ani nie kontaktowali się z żadnym z radnych (76,1%). Jedynie 46,8% z nich wiedziało, że

Tabela 3

Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy interesują się sprawami dzielnic,
w zależności od wieku i stażu zamieszkiwania w dzielnicy

Wyszczególnienie	Odpowiedzi w %			
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie
A. grupy wiekowe				
15–19 lat	0,0	13,1	49,2	37,7
20–24 lat	3,5	17,5	51,8	27,2
25–34 lat	10,0	38,1	34,9	17,0
35–44 lat	20,2	39,3	30,6	9,9
45–64 lat	20,8	45,1	26,4	7,7
65 i więcej lat	19,5	44,4	26,3	9,8
B. staż zamieszkania w dzielnicy				
Mniej niż 1 rok	3,7	9,3	44,4	42,6
1 rok do 2 lat	12,5	17,7	45,8	24,0
Powyżej 2 do 10 lat	15,0	40,9	33,9	10,2
Powyżej 10 lat	16,9	42,0	29,0	12,1
Ogółem	15,3	37,9	32,8	14,0

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 4

Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy czują się związani z Krakowem i z dzielnicą,
w zależności od miejsca zamieszkania

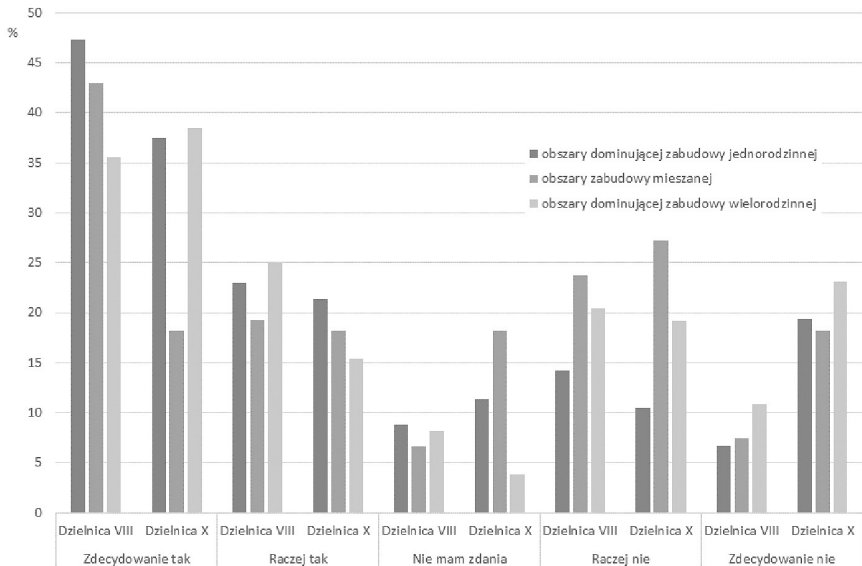
Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi w %				
	tak	raczej tak	nie mam zdania	raczej nie	zdecydowanie nie
A. związek z Krakowem					
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy jednorodzinnej	82,5	10,1	1,2	3,3	2,9
Mieszkańcy terenów o zabudowie mieszanej	85,3	11,7	0,4	2,2	0,4
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy wielorodzinnej	76,3	14,1	2,2	3,6	3,8
B. związek z dzielnicą					
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy jednorodzinnej	42,2	22,1	10,1	12,4	13,2
Mieszkańcy terenów o zabudowie mieszanej	42,5	19,0	6,9	23,4	8,2
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy wielorodzinnej	35,6	24,8	7,6	20,5	11,5

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

w dzielnicy organizowane są wydarzenia kulturalne, lokalne „eventy” i inne imprezy, lecz ponad połowa (54,6%) respondentów przyznała, że w ostatnich 5 latach nigdy nie wzięła udziału w takim wydarzeniu.

Bazując na dokonanym podziale respondentów na trzy grupy osób mieszkających na obszarach o różnych typach zabudowy, autorzy zadali sobie pytanie: czy miejsce zamieszkania różnicuje postawy mieszkańców względem dzielnic? Pod względem znajomości nazwy dzielnicy stwierdzili nieduże różnice. Poprawną nazwę wskazało 45% osób z terenów o przewadze zabudowy jednorodzinnej i 47,5% z rejonów zabudowy wielorodzinnej. Wśród mieszkańców osiedli domów jednorodzinnych aż 40,3% wymieniało dzielnicę „Podgórze”, co niewątpliwie związane było z wysokim odsetkiem osób mieszkających tam od ponad 10 lat, a więc pamiętających jeszcze dawny podział administracyjny Krakowa.

Większe różnice zaznaczyły się w deklaracjach dotyczących poczucia związku z Krakowem i z dzielnicą oraz zainteresowaniem sprawami dzielnicy. Respondenci mieszkający w domach jednorodzinnych wykazywali silniejsze relacje zarówno z miastem, jak i z dzielnicą niż ci z „blokowisk” (tab. 4, ryc. 2) oraz częściej deklarowali, że sprawami dzielnicy się interesują (tab. 5, ryc. 3).

Ryc. 2. Struktura odpowiedzi respondentów z dzielnic: VIII Dębniki i X Swoszowice na pytanie o poczucie związku ze swoją dzielnicą
 Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

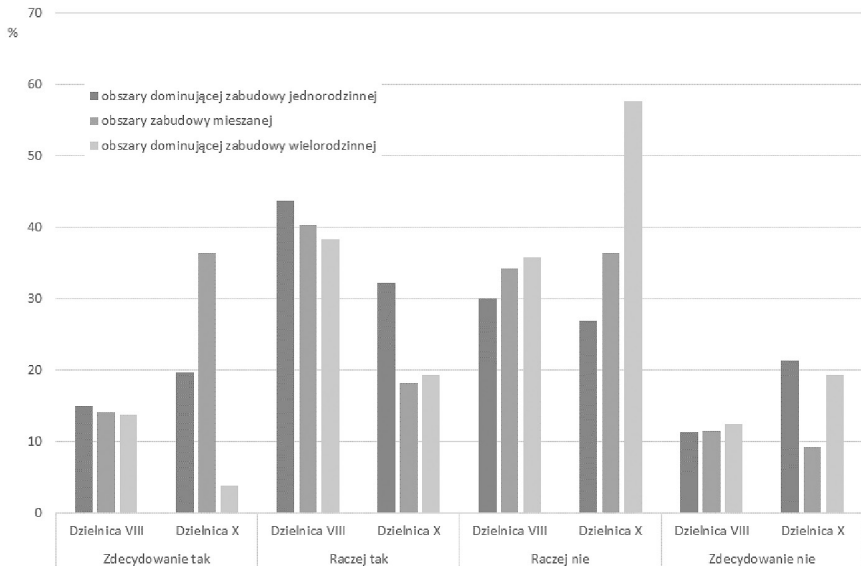
Tabela 5

Odpowiedzi respondentów na pytanie, czy interesują się sprawami dzielnicy,
w zależności od miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi w %			
	zdecydowanie tak	raczej tak	raczej nie	zdecydowanie nie
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy jednorodzinnej	17,4	37,7	28,4	16,5
Mieszkańcy terenów o zabudowie mieszanej	15,2	40,3	33,3	11,2
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy wielorodzinnej	13,4	37,4	36,0	13,2

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Większe różnice w samoocenie poczucia związku z dzielnicą między badanymi jednostkami pojawiły się w grupie mieszkańców zabudowy mieszanej (ryc. 2). W dzielnicy X odpowiedzi respondentów z tej grupy wskazywały na dużo słabszy związek z własną dzielnicą – „zdecydowanie tak” i „raczej tak” stwierdziło 36,4% ankietowanych z tej jednostki. Dla porównania

Ryc. 3. Rozkład odpowiedzi respondentów z dzielnic VIII Dębniaki i X Swoszowice na pytanie o interesowanie się sprawami dzielnicy

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

w odniesieniu do dzielnicy VIII analogiczna grupa charakteryzowała się udziałem 62,3% w odpowiedziach na pytanie o relacje z dzielnicą.

Interesowanie się sprawami własnej jednostki pomocniczej bardzo różniło się w badanych dzielnicach głównie na terenie „blokowskich”. Mieszkańcy osiedli wielorodzinnych w dzielnicy X (głównie z os. Kliny-Zacisze) aż w 77% odpowiedzieli, że sprawami dzielnicy nie interesują się (ryc. 3). Należy zaznaczyć, że os. Kliny-Zacisze zostało w 2014 r. przyłączone do dzielnicy X Swoszowice z dzielnicy VIII Dębniki.

Ujawniły się także różnice między mieszkańcami terenów z dominacją zabudowy jednorodzinnej a „blokowskimi” w pytaniach dotyczących udziału w życiu dzielnic. W wyborach do Rad Dzielnic wzięło udział 50,8% respondentów z obszarów zabudowy jednorodzinnej i 37,7% z osiedli zabudowy wielorodzinnej. Z respondentów zamieszkałych w rejonach zabudowy jednorodzinnej 78,9% nigdy nie brało udziału w zebraniach Rady Dzielnic, a 71,5% nigdy nie miało kontaktu z żadnym z radnych, natomiast w drugiej grupie (z zabudowy wielorodzinnej) aż 89,5% nigdy nie uczestniczyło w zebraniach, a 81% nigdy nie kontaktowało się z radnym. Mieszkańcy osiedli domów jednorodzinnych częściej wiedzieli o organizowanych w dzielnicy wydarzeniach kulturalnych, lokalnych „eventach”, imprezach otwartych dla wszystkich (58,1%) niż mieszkańcy zabudowy wielorodzinnej (35,9%), częściej też uczestniczyli oni w tych wydarzeniach (tab. 6).

Generalnie na poczucie bycia „u siebie” i (pośrednio) na związki z dzielnicą może także wskazywać duża niechęć do przeniesienia się poza dzielnicę, w której respondenci mieszkają. Najwięcej odpowiedzi potwierdzających chęć pozostania w aktualnej dzielnicy udzielili mieszkańcy domów jednorodzinnych (85,2%), nieco mniej – respondenci z zabudowy wielorodzinnej (72,6%), przy czym według dzielnic nieco większą chęć do przeprowadzki zgłaszali w dzielnicy VIII (27,7%) niż w dzielnicy X (23,1%).

Tabela 6

Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jak często w ostatnich 5 latach brała Pani/brał Pan udział w dzielnicowych wydarzeniach kulturalnych, lokalnych „eventach”, imprezach?

Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi w %			
	regularnie	często	sporadycznie	nie brałam/nie brałem udziału
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy jednorodzinnej	5,8	9,5	41,0	43,7
Mieszkańcy terenów o zabudowie mieszanej	1,7	6,1	31,2	61,0
Mieszkańcy terenów z dominacją zabudowy wielorodzinnej	1,4	4,5	29,5	64,6

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Zakończenie i wnioski

Poddane badaniom ankietowym obydwie jednostki pomocnicze dzielnica VIII Dębniaki i dzielnica X Swoszowice tworzą wspólnie konglomeraty złożone z różnych pod względem strukturalnym jednostek przestrzennych (jednostek katastralnych i urbanistycznych), co jest konsekwencją historycznego procesu poszerzania granic Krakowa i przyłączania doń przyległych wsi w XX w.

Wyniki uzyskane z badań ankietowych i poparte piśmiennictwem pozwoliły na określenie postaw mieszkańców wobec dzielnic samorządowych. W ogólnym wyniku autorzy stwierdzili relatywnie słabe związki mieszkańców z analizowanymi jednostkami pomocniczymi, o czym świadczą: powszechna nieznamość nazwy dzielnicy, w której mieszkają respondenci, niewielki ich udział w życiu dzielnic, słabe zaangażowanie w inicjatywy podejmowane na rzecz dzielnic oraz trudności ze wskazaniem wydarzeń najbardziej kojarzących się z dzielnicą. Badania wykazały także zbliżone postrzeganie obu dzielnic i zaangażowanie się w ich życie, rozpatrywane z perspektywy mieszkańców każdej jednostki pomocniczej z osobna. Analiza pozwoliła jednak dostrzec pewne różnice w szczegółowej ocenie postaw mieszkańców na poziomie ich podziału według wieku, stażu w miejscu zamieszkania, a także typu zabudowy mieszkaniowej – jednorodzinnej, wielorodzinnej i mieszanej.

Poczucie związku z dzielnicą i większe zaangażowanie w sprawy dzielnicy znacznie częściej deklarowały osoby starsze niż młodsze. Także częściej życiem dzielnicy interesowały się osoby dłużej tam mieszkające. Wśród respondentów ze strefy zabudowy wielorodzinnej stosunkowo wysoki odsetek stanowili studenci oraz osoby mieszkające tam bez zameldowania. Było to charakterystyczne głównie dla dzielnicy Dębniaki, w której powstał niedawno III Kampus Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do stref zabudowy wielorodzinnej obecni mieszkańcy przeprowadzili się zwykle z innych części Krakowa i znacznie rzadziej niż ci ze stref z dominacją zabudowy jednorodzinnej deklarowali, że żyją tu od urodzenia lub ponad 10 lat. Osoby te często nie wiązały swojej przyszłości z obecnym miejscem zamieszkania.

Respondenci wywodzący się z terenów o przewadze zabudowy jednorodzinnej najczęściej mieszkali tam od urodzenia i bardzo rzadko rozważali przeprowadzkę. Silniej też identyfikowali się oni zarówno z dzielnicą, jak i z Krakowem. Częściej od mieszkańców pochodzących z terenów o przewadze zabudowy wielorodzinnej oraz mieszanej brali udział w wyborach do rad dzielnic, uczestniczyli w zebraniach dzielnicowych, a także kontaktowali się z radnymi. Ponadto mieli lepszą wiedzę na temat organizowanych w dzielnicy lokalnych wydarzeń i częściej w nich uczestniczyli.

Na słabą rozpoznawalność jednostek pomocniczych w miastach i niewielkie zainteresowanie mieszkańców działaniami na rzecz ich rozwoju wskazują

również badania prowadzone w innych większych miastach Polski [Swaniewicz i in. 2013: 198–213]. Sytuację taką tłumaczyć można m.in. niewielką rolą tych jednostek w zarządzaniu miastem, wynikającą z ich ograniczonych kompetencji i słabości finansowej – czynników rzutujących na efektywność podejmowanych działań – oraz dość powszechnej obojętności mieszkańców względem struktur dzielnicowych.

Literatura

- Barber B.R., 2014, *Gdyby burmistrzowie rządili światem*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa.
- Bromek K., 1966, *Użytkowanie ziemi w Krakowie i przyległych częściach powiatu krakowskiego około 1960 roku*. UJ, Zeszyty Naukowe, 128. Kraków.
- Castells M., 2009, *Siła tożsamości*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Czapiewski E., Nowakowski R., 2016, *Wokół podziału administracyjnego Wrocławia i dyskusji nad reformą rad dzielnicowych*. Miasto. Pamięć i Przyszłość. Wrocławski Rocznik Samorządowy, 1.
- Gądecki J., 2012, *I love NH. Gentryfikacja starej części Nowej Huty?* Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Jacobs J., 2014, *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*. Fundacja Centrum Architektury, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1980, *Człowiek w przestrzeni miasta*. Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Karwińska A., 2008, *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kim J., Kaplan R., 2004, *Physical and Psychological Factors in a Sense of Community: New Urbanist Kentlands and Nearby Orchard Village*. Environment and Behavior, 36(3).
- Kosior B.H., 2011, *Dzielnice miasta Krakowa. Powstanie i działalność w latach 90*. Urząd Miasta Krakowa, Kraków.
- Kraków. Plan miasta. Skala 1:20 000*, 2016, Demart S.A., Warszawa.
- Królikowski J.T., 2011, *Genius loci jako źródło tożsamości miasta*. Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, Architektura i Urbanistyka, 24.
- Kubicki P., 2016, *Wynajdywanie miejskości*. Nomos, Kraków.
- Lewicka M. 2012, *Psychologia miejsca*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Luchter B., 2010, *Przemiany w użytkowaniu ziemi w rozwoju miasta Krakowa*. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Zeszyty Naukowe, seria specjalna: Monografie, 196.
- Mapa gospodarcza „Użycie powierzchni ziemi”, 1951–1953*, Centralny Urząd Geodezji i Kartografii, Główny Urząd Pomiaru Kraju, Warszawskie Okręgowe Przedsiębiorstwo Miernicze, Warszawa.
- Mapa topograficzna Polski 1:10 000*, 1980, Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne, Kraków (oprac.), Poznań (druk).
- Matczak P., Kotnarowski M., 2012, *Jednostki pomocnicze samorządu: między obywatelem a władzą, [w:] Dyktat czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*, A. Olech (red.). Warszawa: 211–233.

- Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa. Zmiana planu. IV etap. Wybrane problemy*, 1994, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Oddział w Krakowie, Urząd Miasta Krakowa, Kraków.
- Mydel R., 1994, *Rozwój urbanistyczny Krakowa po II wojnie światowej*. Wyd. Secesja, Kraków.
- Poczet zwierzchników miasta Krakowa (1396–2018)*, 2018, oprac. B. Kasprzyk. Urząd Miasta Krakowa, Kraków.
- Purchla J., 2016, *Jakie dzielnice? Dylematy narodzin krakowskiego samorządu 1989–1991. Miasto. Pamięć i Przyszłość*. Wrocławski Rocznik Samorządowy, 1.
- Purchla J., 2017, *Dzielnicowe dylematy Krakowa 1791–1991*, [w:] *Kraków – metropolia. 2. Dylematy rozwoju*, J. Purchla (red.). Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Raport o stanie miasta za rok 2016*, 2017, Urząd Miasta Krakowa, Wydział Rozwoju Miasta, Kraków.
- Rocznik Statystyczny Miasta Krakowa 2017*, 2017, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków.
- Sulimski J., 1976, *Kraków w procesie przemian. Współczesne przeobrażenia zbiorowości wielkomiejskiej*. Wyd. Literackie, Kraków.
- Swianiewicz P., Krukowska J., Lackowska M., Kurniewicz A., 2013, *Błędne rondo marginalizacji? Jednostki pomocnicze samorządu w zarządzaniu dużymi miastami*. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Trafas K., 1993, *Możliwości rozwoju miasta Krakowa w warunkach funkcjonowania samorządu lokalnego*. Folia Geographica, Series Geographica – Oeconomica, 25–26.
- Uchwała nr XXI/143/91 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 marca 1991 r. w sprawie utworzenia dzielnic miejskich*.
- Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym*, 1990 [Dz.U. 1990 nr 16, poz. 95].
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, 2003, [Dz.U. 2003 nr 80, poz. 717].
- Wróbel S., 2007, *Jednostki pomocnicze gminy. Wybrane zagadnienia*. Studia Politicae Universitatis Silensiensis, 3.
- Ziobrowski Z., 1996, *Plany rozwoju Krakowa i ich uwarunkowania i efekty przestrzennie-funkcjonalne*, [w:] *Przemiany środowiska przyrodniczego i procesy rozwojowe miasta Krakowa po II wojnie światowej*. Folia Geographica, Series Geographica – Physica, 26–27, Folia Geographica, Series Geographica – Oeconomica, 27–28.